

регуляції соціального поведіння / Отв. ред. М. И. Бобнева, Е. В. Шорохова. – М.: Наука, 1979. – С. 219-232. 7. Китова Д. А. Матеріальне самообеспечення личности как предмет психологического исследования / Д. А. Китова // Проблемы экономической психологии. Том 2 / Отв. ред. А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 2005. – 644 с. – С. 577–600. 8. Ключникова Л. В. Взаимосвязь адаптации переселенцев и восприятия ими межгрупповых различий в новой социальной среде: Программа исследования / Л. В. Ключникова, В. Н. Позняков // Современная психология: Состояние и перспективы исследований. Часть 5. Программы и методики психологического исследования личности и группы: Материалы юбилейной научной конференции ИП РАН, 28–29 января 2002 г. Отв. ред. А. Л. Журавлев. – М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 2002. – С. 151–179. 9. Кокун О. М. Психологія. Навчальний посібник / О. М. Кокун. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 184 с. 10. Корольчук М. С. Актуальні проблеми психологічного забезпечення діяльності в стресових умовах / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк // Всеукраїнський конгрес психологів; м. Київ, 24-26 жовтня 2005. – К.: 2005. – С. 46-55. 11. Луковицкая Е. Г. Адаптационные стратегии в меняющемся обществе / Е. Г. Луковицкая // Социальные трансформации в России: Теории, практики, сравнительный анализ / Под ред. В. А. Ядова. – М.: Флинта, Московский психолого-социальный институт, 2005. – С. 364-390. 12. Медведев В. И. Адаптация человека /

В. И. Медведев. – СПб.: Ин-т психологии: Ин-т мозга человека, 2003. – 551 с. 13. Муздыбаев К. Экономическая депривация, стратегия ее преодоления и поиск социальной поддержки / К. Муздыбаев. – СПб., 1997. – 42 с. 14. Намазов В. Н. Психолого-педагогические исследования индивидуально-личностных особенностей / В. Н. Намазов, А. И. Жмыриков. – М.: Б.И., 1988. – 80 с. 15. Петровська Т. Економіко-психологічна адаптація і стиль життя / Т. Петровська // Соціальна психологія. – 2004. – № 6 (8). – С. 86-93. 16. Реан А. А. Психология адаптации личности: анализ, теория, практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с. 17. Современный психологический словарь: учебное пособие для студентов вузов / Н. Н. Авдеева и др. / Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК; Владимир: ВКТ, 2008. – 490 с. 18. Харитонов Е. В. К вопросу о профессионально-личностной неустойчивости в пожилом возрасте / Е. В. Харитонов // Психология адаптации и социальная среда: современные подходы, проблемы, перспективы / Отв. ред. Л. Г. Дикая, А. Л. Журавлев. – М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 2007. – С. 234–248. 19. Хащенко В. А. Взаимосвязь оценки качества жизни и экономико-психологического статуса личности / В. А. Хащенко, А. В. Баранова // Проблемы экономической психологии / Отв. ред. А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М.: ИП РАН, 2004. – Т. 1. – С. 501-527.

Надійшла до редколегії

О. Литовченко, канд. пед. наук

СОЦІАЛІЗАЦІЯ І СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Матеріали статті представляють теоретичні аспекти проблеми співвідношення сутності понять "соціалізація" – "соціальне становлення особистості" з позицій психологічної, соціально-педагогічної науки.

The paper presents the theoretical aspects of the relationship between the nature of concepts "socialization" – "social formation of personality" from the standpoint of psychological, social and educational science.

Суспільна сутність особистості є атрибутивною характеристикою кожного людського суб'єкта, завдяки чому він регулює власні відносини з об'єктивною дійсністю. Починаючи з Я. А. Коменського, проблема соціального в розвитку особистості стає частиною власне педагогічної проблематики і є присутньою в усіх подальших педагогічних концепціях.

На сучасному етапі суспільного розвитку педагогічна наука стикається із черговою науковою проблемою: необхідністю пошуку адекватних механізмів, способів забезпечення соціальності людини в суспільстві в умовах нової суспільної свідомості, культури, нової системи цінностей й форм соціальної організації [10, с. 184].

Особливо остання позиція є актуальною стосовно молодих людей, суттєвою потребою яких відповідно до психологічних особливостей становлення особистості у цьому віці є потреба посісти певне місце в житті суспільства, самореалізуватися в соціальному середовищі (І. Д. Беха, М. Й. Боришевський, С. Д. Максименко, М. В. Савчин, Д. І. Фельдштейн та ін.). Соціально-економічні, соціокультурні умови в Україні, на нашу думку, зумовили проблему освічених, проте певною мірою "розгублених" молодих людей, які обирають у якості ціннісних пріоритетів, об'єктів "відстоювання" хибні, іноді соціально небезпечні ідеї (звідси й поширення крайніх, радикальних молодіжних угруповань тощо).

У такому контексті закономірним є підвищення уваги до проблем соціалізації, соціального становлення дітей та молоді.

Проблема соціального становлення особистості є насамперед проблемою психологічною, соціально-психологічною. Водночас цілком правомірним є аналіз сутності такого феномену з позицій соціально-педагогічної науки, що вбачає суттєвим своїм завданням досліджувати педагогічні можливості середовища життєдіяльності дитини та його вплив на її соціальне становлення, вивчати закономірності й механізми становлення й розвитку особистості в процесі освіти та виховання у різних соціальних інститутах (О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, І. Д. Зверева, А. Й. Капська, Г. М. Лактіо-

нова, С. Я. Харченко та ін.) [1; 4; 12]. Відповідно категорії "соціалізація", "соціальний розвиток", а також "соціальне виховання", "соціальне середовище", "адаптація", "реабілітація", "соціально-педагогічна підтримка", "соціальний супровід" та ін. розглядаються серед базових понять соціальної педагогіки [1; 2].

Актуальність проблеми соціалізації, соціального становлення особистості зумовила значний інтерес до цієї проблематики; суттєвими в межах нашого дослідження є наукові праці, у яких

- представлено *психологічні основи* становлення особистості (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, П. Я. Гальєрін, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський, а також І. Д. Беха, О. Л. Кононко, С. Д. Максименко, Д. І. Фельдштейн та ін.); різні аспекти проблеми соціального становлення представлені у роботах К. А. Альбуханової-Славської, К. А. Борисова та ін.; суттєвим аспектам процесу становлення людини в онтогенезі присвячено праці В. В. Давидова, Б. І. Додонова, Д. Б. Ельконіна, а також І. Д. Беха, О. Л. Кононко, Д. І. Фельдштейна та ін. Особливості власне соціального розвитку особистості розкрито у працях Л. С. Виготського, сутність якого у широкому сенсі психолог розумів як процес становлення людини як соціальної істоти під впливом суспільства [3]; індивідуальні особливості особистості, питання психології особистості, колективу та психології спілкування представлено у працях І. Д. Беха, М. Й. Боришевського, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка та ін. Суттєвим для розуміння соціального становлення є психологічне положення про особистість як соціальну індивідуальність (В. А. Ядов) [<http://ecsocman.edu.ru/db/msg/308209.html>].

- вивчаються *соціально-педагогічні основи* навчально-виховного процесу як чинника соціального становлення особистості (А. С. Макаренко, В. О. Сухоминський, С. Т. Шацький, а також В. Г. Бочарова, А. В. Золотарьова, І. П. Іванов, Б. В. Купріянов та ін.); наголошується на дуалістичній сутності людини, необхідності гармонізації соціального й індивідуального (О. Л. Кононко, А. В. Мудрик, Г. П. Пустовіт, Т. О. Ромм

та ін.); активній взаємодії людини та середовища в процесі соціалізації особистості (О. Л. Кононко, М. Мід, М. М. Ромм, Е. Еріксон); розглядаються процеси соціалізації та інкультурації особистості (Т. Ф. Алексеєнко, І. Д. Зверева, О. В. Бондаревська, І. С. Кон, Н. М. Лавриченко, М. П. Лукашевич, О. В. Мудрик, Н. Є. Щуркова, С. Я. Харченко та ін.); соціально-педагогічний потенціал освітніх інститутів, зокрема позашкільних навчальних закладів у цьому контексті (А. В. Золотарьова, Б. В. Купріянов, Г. П. Пустовіт та ін.); зміст та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю як провідним інститутом соціалізації особистості (Т. Ф. Алексеєнко, В. Кравець, І. Трубавіна); теоретичні концепції соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, А. Й. Капська, Г. М. Лактіонова, Л. А. Штефан та ін.).

Втім, не зважаючи на наявний суттєвий доробок, у галузі психології, соціальної педагогіки наявні різні позиції щодо трактування сутності певних категорій. *Метою статті* є стислий аналіз співвідношення сутності понять "соціалізація" та "соціальне становлення / соціальний розвиток особистості". (Такий аспект є актуальним у межах дослідження автора, присвяченого обґрунтуванню теоретико-методичних основ соціального становлення особистості у позашкільних навчальних закладах, що здійснюється у галузі соціально-педагогічної науки.)

У сучасному науковому просторі сутність терміну "соціалізація" залишається предметом обговорень та дискусій. Проте, однозначним є зв'язок "соціалізація людини – соціальне становлення особистості", що обумовлює необхідність аналізу наявних теоретико-методологічних підходів.

За останнє сторіччя в межах соціогуманітарного знання склалися різні підходи, теорії соціалізації, що відображають специфіку певної наукової школи. Таким чином, соціалізацію характеризували як:

- процес соціального наuczіння, нерозривно пов'язаного з реакцією індивіда на стимули, що виникають (представники біхевіоризма та необіхевіоризма, Б. Ф. Скіннер, Е. Трондайк, А. Бандура, Дж. Уотсон та ін.);

- результат суб'єктивної та інтерсуб'єктивної інтерпретації значення індивідуальних імпульсів (стимулів) й дій інших осіб в процесі символічної взаємодії (представники символічного інтеракціонізму, Дж. Г. Мід, Г. Блумер, Д. Хорке, Л. Колберг, Т. Шибутані та ін.);

- самоактуалізацію особистості (представники гуманістичного напрямку у психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. Гольдштейн та ін.);

- процес включення індивіда до соціуму й прилучення його до різноманітних соціокультурних смислових контекстів шляхом "мовних кодів" й мови як вербальної знакової системи (представники соціолінгвістичного напрямку (Е. Сепір, Б. Уорф, Д. Макінтайр, Б. Бернстайн та ін.) [6; 9; 10].

У контексті нашого дослідження доцільно розглядати визначені О. В. Безпалько про психолого-педагогічні напрями щодо розуміння процесу соціалізації особистості [12, с. 238].

Соціально-філософський підхід відображений у працях С. С. Батеніна, В. В. Москаленко, А. Г. Харчева та ін. У межах соціально-філософських концепцій соціалізації смислотворчі поняття – стабілізація суспільних відносин при їх засвоєнні, а також активний комунікативний вплив, у процесі якого відбувається апробація різноманітних соціальних ролей і формується автентичне соціальне "Я".

У роботі *соціально-психологічного* напрямку брали участь Г. М. Андреева, Н. В. Андрєнкова, С. А. Белічева, І. С. Кон, О. М. Леонтьєв, М. П. Лукашевич, Р. С. Немов,

А. В. Петровський та ін. [12]. Зокрема, представниками такого підходу сутність соціалізації розглядається як

- процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого складаються різноманітні зв'язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формується активність й цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку (М. П. Лукашевич);

- процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин (Е. З. Басіна, Б. Г. Мещеряков);

- процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві (Л. Е. Олбран-Лембрик) [8].

Представники *соціально-педагогічного* підходу (Т. Ф. Алексеєнко, О. В. Безпалько, Б. М. Бім-Бад, В. Г. Бочарова, Ю. В. Василькова, Б. З. Вульф, Н. М. Лавриченко, І. Д. Зверева, Н. В. Заверико, О. В. Мудрик та ін.) розглядають соціалізацію як процес, який відображає хід соціального становлення особистості в конкретному соціокультурному середовищі як формування конкретного соціального типу; актуалізують такі позиції:

- соціалізація може відбуватися як в умовах стихійного впливу на особистість різних обставин життя, що мають іноді характер різноспрямованих факторів, так і в умовах цілеспрямованого педагогічно організованого виховного процесу, здійснюваного в інтересах особистості та суспільства [13, с. 419];

- в процесі соціалізації особистість активно бере участь у процесах самоперетворення, які проходять на тлі соціокультурного середовища, що змінюється. При цьому ступінь її участі в цих змінах визначає темпи соціалізації, а спрямованість залежить від їхньої соціальної значущості [12, с. 238].

Визначене в межах статті завдання зумовлює більш детальну зупинку на конкретній проблемі співвідношення сутності понять "соціалізація" та "соціальний розвиток / соціальне становлення особистості".

А. Й. Капська пропонує розуміти *соціальний розвиток* дітей та молоді як "об'єктивний й водночас керований процес взаємодії кількісних і якісних змін соціальних характеристик молодого покоління, в ході якого відбувається становлення як суб'єкта суспільного виробництва й суспільного життя"; дослідниця зазначає: "Можна сказати, що поняття "соціальний розвиток" й "соціалізація" співпадають, але в них по-різному розставлені акценти: активності особистості більш виразно представлено в ідеї розвитку, а в соціалізації в центрі уваги знаходиться соціальне середовище й його вплив на особистість" [14, с. 9–10].

У контексті визначеного аспекту актуальними є погляди О. В. Мудрика, який оперує поняттями "розвиток" і "соціалізація" для пояснення ролі соціального виховання у житті людини [7]. Таким чином, *розвиток* Мудрик розглядає як реалізацію іманентних (внутрішньо властивих) задатків, властивостей людини; говорить про близькість понять "розвиток людини" і "соціалізація" у контексті впливу середовища: "розвиток людини у взаємодії та під впливом оточуючого середовища у самому загальному вигляді можливо визначити як процес і результат її *соціалізації*, тобто засвоєння й відтворення культурних цінностей й соціальних норм, а також саморозвитку й самореалізації в тому суспільстві, у якому вона живе" [7, с. 3].

Не заперечуючи логіки попередніх праць, нам уявляється найбільш доцільним підхід до сутності соціалі-

зації, зокрема співвідношення сутності понять "соціалізація" та "соціальний розвиток", представлений у психологічних працях. Зокрема, О. Л. Кононко розглядає *соціалізацію* як процес, в ході якого людська істота з певними біологічними задатками набуває якостей, необхідних їй для життєдіяльності в суспільстві. "Формування представника певної соціальної групи передбачає його розвиток як носія цінностей, норм, орієнтацій, настанов цієї групи; вимагає від нього вироблення важливих для життя в групі якостей і вдосконалення наявних здібностей. Отже соціалізація означає становлення дитини як члена певної соціальної групи" [5, с. 10].

Водночас, як зазначає О. Л. Кононко, "оперуючи поняттям "соціалізація", ми мовби абстрагуємося від індивідуального, своєрідного обличчя дитини, її внутрішніх проблем, того, що вирізняє її з-поміж інших, а концентруємо увагу на типовому в ній, на тому, що її об'єднує з іншими". Відповідно за такого підходу "типізація" домінує над "індивідуалізацією" [5, с. 10].

Таким чином, ґрунтуючись на положеннях відомих фахівців (М. І. Бобнєвої, О. В. Шорохової та ін.), Кононко говорить про те, що поняття "соціалізація" вужче за поняття "соціальний розвиток"; пропонує розглядати *соціальний розвиток* як "процес перетворення біологічного індивіда на соціальну істоту шляхом його залучення до спільної з іншими діяльності"; підкреслює наступні аспекти: "на відміну від соціалізації, в процесі соціального розвитку особистість зберігає своєрідність, вчиться визначати те, що об'єднує її з іншими, і водночас не заважає визначити своє місце серед них" [5, с. 10–11].

Отже, не заперечуючи правомірності інших підходів до такого неоднозначного питання, у межах нашого дослідження вважаємо доцільною позицію, відповідно якої поняття "соціальний розвиток" не зводиться до соціалізації і є ширшим, більш багатовимірним; соціальний розвиток доцільно розуміти як процес індивідуального розвитку людини в рамках соціальної групи, формування взаємин з її членами [5, с. 10–11].

Відповідно правомірно розглядати процеси *соціалізації та індивідуалізації* людини як *основу соціального становлення особистості*; вважаємо доцільним розу-

міти *соціальне становлення особистості* як розвиток та становлення особистості як суб'єкта соціального життя; процес формування сутності особистості, розвитку її *індивідуальності й соціальності* в рамках соціальної групи, з метою більш ефективної інтеграції до системи соціальних відносин, що виражається у здатності до самореалізації індивідуального "Я" в межах визначених суспільством норм.

Матеріали статті представляють лише деякі теоретичні аспекти проблеми. Актуальним є дослідження питань психолого-педагогічного, соціально-педагогічного супроводу соціального становлення особистості у різних освітніх інститутах; розробка технологій такого супроводу.

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : Монографія / О. В. Безпалько. – К. : Наук. світ, 2006. – 363 с. – С. 318–361.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітньому просторі [Електронний ресурс] / О. В. Безпалько // Освітнологічний дискурс. – 2011. – Випуск 3. – Режим доступу : http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2011_1/main.html
3. Выготский Л. С. Проблемы развития психики / Л. С. Выготский / Под ред. А. М. Матюшкина. Собр. соч. в 6-ти тт. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. – С. 145–146.
4. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : Автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 40с. – С. 33–38.
5. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : Навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
6. Мудрик А. В. Социализация человека / А. В. Мудрик. – М., 2004.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика : Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В. А. Сластенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр "Академия", 2000. – 200 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 446 с.
9. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс-Академия, 1994.
10. Ромм Т. А. Социальное воспитание : эволюция теоретических образов / Т. А. Ромм. – Новосибирск : Наука; изд-во НГТУ. – 2007. – 380 с.
11. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под ред. В. А. Ядова. – Л. : Наука, 1979. – 264 с.
12. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
13. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.
14. Соціальна педагогіка : Навч. посіб. / А. Й. Капська, Л. І. Мішик, З. І. Зайцева, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, І. М. Ковчина, О. А. Кузьменко, І. М. Пінчук, Н. П. Пихтіна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. держ. центр соц. служб для молоді. – К., 2000. – 264 с.

Надійшла до редколегії

А. Лучинкіна, канд. психол. наук,
С. Фалкіна, студент

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ

У статті йдеться про особливості механізмів соціалізації у провідних інститутах соціалізації в підлітковому віці. Автори розглядають роль інтернет-мережі в соціалізації обдарованих підлітків.

The article deals with the peculiarities of the mechanisms of socialization in the leading institutions of socialization during adolescence. The authors examine the role of the Internet network in the socialization of gifted children.

Проблема соціалізації обдарованих підлітків та юнаків набула великої значимості у сучасному суспільстві. Аналіз літератури свідчить, що обдаровані діти частіше ніж інші потребують уваги, мають проблеми у спілкуванні з однолітками, прагнуть до пошуку нової інформації за цікавими для них темами. Крім того, набуття соціального досвіду дитиною пов'язане з розширенням її соціальних контактів і появою нових інститутів соціалізації, що в свою чергу відкриває нові можливості соціалізації і, одночасно, додає складності в аналізі цього процесу. Стрімкий розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій змінюють об'єктивні умови соціалізації підростаючого покоління. Постає питання допомоги обдарованим підліткам у вирішенні їх проблем, щоб зробити процес соціалізації успішним. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення ефективності існуючих інститутів соціалізації, а також розгляду пси-

хологічних аспектів засвоєння соціального досвіду в підлітковому віці.

Мета дослідження: емпірично вивчити особливості соціалізації обдарованих підлітків в інтернет-середовищі.

Теоретичний огляд. На сьогоднішній день не існує єдиного підходу до дослідження процесу соціалізації. У нашій роботі під соціалізацією ми розуміємо безперервний динамічний процес засвоєння і вироблення соціальних форм поведінки, який відбувається протягом усього життя і пов'язаний з культурою.

На всіх стадіях соціалізації вплив суспільства на особистість здійснюється через групу. Ті конкретні групи, в яких особистість залучається до систем і цінностей і які виступають своєрідними трансляторами соціального досвіду, отримали назву інститутів соціалізації.